

מבט על, גיליון 1020, 13 בפברואר 2018

יום קרב בסוריה - מניעים, כוונות ומשמעויות

כרמית ולנסי, צבי מגן וסימה שיין

אירועי סוף השבוע בחזית הסורית יכולים להתפרש כניסיון איראני לפעולה חשאית בשטח ישראל, או כהתגרות מכוונת שמטרתה לשנות את כללי המשחק - שאפשרו עד כה לישראל לתקוף בסוריה על מנת להגביל את התעצמות חזבאללה והתבססות איראן ושלוחיה ללא תגובה רוסית. התגובה הישראלית הרחבה המחישה לאיראן ובעלי בריתה את יכולת ישראל לפעול בצורה רחבה בשטח סוריה ולעמוד על הקווים האדומים שהיא הגדירה לעצמה. המסקנה האיראנית יכולה להיות מצד אחד זהירות רבה יותר, ומצד שני נכונות להעלות את המחירים עבור ישראל. ריבוי השחקנים בסוריה מאפשר לישראל לפעול בשילוב של אמצעים צבאיים ומדיניים נגד התבססות איראן שם, ובמסגרת זו חשובה העמקת ההידברות ושיתוף הפעולה עם ארצות הברית ורוסיה, שהיא שחקן מרכזי בעיצוב המציאות המתגבשת בסוריה ולא תהיה מוכנה לוותר על הישגיה. למרות שהאירוע הוכל לטווח הקצר, ישראל צריכה לקחת בחשבון צעדי תגמול מאוחרים יותר של איראן וגם פעולות לשיקום ושיפור ההגנה האווירית של סוריה.

האירועים שהתרחשו בחזית הצפונית ב- 10 בפברואר לפנות בוקר, בעקבות חדירת מטוס ללא טייס (מל"ט) איראני לשטח ישראל והפלתו, המחישו את שבריריות יחסי איראן וישראל בזירה הסורית; מחד גיסא, יש מגמה נמשכת של התבססות איראנית בסוריה במהלך מלחמת האזרחים המתנהלת במדינה מזה כשבע שנים; מאידך גיסא, מבוטאת נחישות ישראלית הצהרתית ומבצעית למנוע התבססות איראנית, בעיקר בהיבט של בניית תשתיות צבאיות לצד דרישה כוללת ליציאתם המלאה של כלל הגורמים האיראנים, המיליציות השיעיות וחזבאללה מסוריה.

האיראנים הם אלו שקבעו את עיתוי העימות, אף כי ספק אם העריכו את היקפו. עיתוי המהלך לשיגור המל"ט לשטח ישראל מעורר תהייה, נוכח הנסיבות הנוכחיות של התמשכות לחימה אינטנסיבית ומרובת חזיתות ויריבים בסוריה; ביקורת ציבורית חריפה באיראן על ההשקעות בסוריה ובלבנון במקום ברווחת הציבור מבית; המאמצים של מדינות אירופה לשמר את הסכם הגרעין, בין היתר באמצעות היענות לדרישות ממשל טראמפ בהקשר להתנגדות לתכנית הטילים והמדיניות האזורית של איראן; ניסיונותיו של משטר אסד בסיוע רוסיה להשתלט על חלקים נרחבים מהמדינה ולעבור לשלב של ייצובה ושיקומה. כל זאת, כאשר תהליך ההסדרה בסוריה המתנהל במספר ערוצים דיפלומטיים במוקד תשומת הלב של הקהילה הבינלאומית, שממילא מזהה ברפובליקה האסלאמית גורם המערער את היציבות האזורית.

שני הסברים אפשריים למניעי הפעולה האיראנית: האחד, רצון איראני לבצע מהלך חשאי לבדיקת יכולת כיסוי מודיעיני שכמותו בוצעו כבר בעבר, גם אם לא בדגם מתקדם זה של כלי טיס בלתי מאויש (כטב"מ). שליחת אמצעי בעל חתימה מכ"מית נמוכה דרך ירדן עשויה להעיד על הרצון האיראני להסתיר את החדירה לישראל. בפועל, יכולותיה המודיעיניות והמבצעיות של ישראל סיכלו את פעולת המודיעין האיראנית ואפשרו להפיל את המל"ט ולתקוף את הקרון ממנו שוגר, בעומק סוריה. פרופיל התקיפה האווירית אפשר למערך ההגנה האווירית לשגר מספר רב של טילים, ואחד מהם פגע במטוס F-16 ישראלי והפילו.

ההסבר השני לאירוע הוא שאיראן פתחה בהתגרות מכוונת כדי להגדיר מחדש את כללי המשחק אל מול ישראל. הטיית הכף במלחמת האזרחים לטובת משטר אסד ותחושת הביטחון המתלווה לכך, מובילות לניסיון לשנות את מאזן הכוחות המאפשר תקיפות חוזרות ונשנות של חיל האוויר הישראלי בסוריה, אשר נועדו לסכל את בניין הכוח של איראן וחזבאללה.

התגובה הישראלית הייתה רחבה וכללה מטרות סוריות (פגיעה רחבה במערכות ההגנה האווירית) ואיראניות. היקף התגובה הישראלית משקף הכנה מוקדמת לאפשרות שיהיה צורך לצאת לתגובה כזאת בזמן התרעה קצר, ויתכן גם שישראל חיכתה להזדמנות שתאפשר לה ליזום תגובה כזאת. בכל מקרה, ישראל חשה מחויבת להגיב ולשרטט פעם נוספת את קוויה האדומים, שנחצו על ידי איראן בראייתה - הן פיזית בחציית הגבול והן "איכותית" בשיגור המל"ט המתקדם. יש בתגובה הישראלית משום שינוי של כללי המשחק, ומסר חזק של נכונות לממש קווים אדומים ואיומים. גם אם האיראנים תכננו חדירה, שאולי לא תזוהה ואם תזוהה התגובה אליה תהיה מאותרת, מסקנתם תהיה שלקו בהערכת חסר ליכולות המודיעיניות והמבצעיות של ישראל ולעוצמת תגובתה. המסקנות שסיקו מהאירוע יכולות להובילם הן לכיוון של זהירות והן לכיוון של הכנה לתגובה משופרת ואגרסיבית יותר בעתיד.

למרות הפיתוי להעריך שהאירוע הסתיים משום ששני הצדדים יצאו ממנו עם הישגים ויכולים להציג אותו כניצחון - הצד הסורי הפיל לראשונה מזה שני רבות מטוס ישראלי וישראל הסבה בתגובתה נזק רחב לנוכחות האיראנית ולהגנה האווירית הסורית והמחיש שוב את יכולתה לפעול בסוריה - צריך לקחת בחשבון שמבחינת איראן הוא לא הסתיים. הניסיון מלמד שאיראן מקפידה להגיב על פעולות ישראליות נגדה, גם אם נדרש זמן להכנת התגובה.

מעבר לישראל-איראן - ההקשר הרחב יותר

על אף הנטייה למסגר את האירוע בתוך המשוואה של ישראל-איראן, נדמה כי תהא זו שגיאה לנתקו מההקשר הרחב יותר. האירוע מחייב התייחסות למעמדה ותפקידה של רוסיה בזירה הסורית. שאלה מרכזית בהקשר זה היא האם הרוסים ידעו על המהלך האיראני או לא? ידיעה מוקדמת, ולמעשה הסכמה שבשתיקה של רוסיה לפעולה עלולה לסמל משבר ביחסים עם ישראל ונסיגה רוסית חד צדדית ממערכת ההבנות הקיימות עמה. בתרחיש זה מדובר במשוואה חדשה הדורשת בחינה מעמיקה ושקולה של המדיניות הישראלית נוכח

המציאות המשתנה מול רוסיה. ואולם, אם הרוסים לא ידעו על הפעולה, וסביר להניח שכך, הרי שקיימת אפשרות כי המהלך האיראני ייתפס על ידי רוסיה כקריאת תיגר מצד איראן, הרואה לאחרונה בדאגה את האפשרות שרוסיה מנסה להצר צעדיה בסוריה, ואולי אף מתחילה לחשוב על צמצום משמעותי של הנוכחות האיראנית בעתיד.

בזירה הסורית מתנהלת מחלוקת מורכבת בין שלל הגורמים המעורבים בסוריה בנושא אופיה של ההסדרה העתידית. מחלוקת זו מקבלת ביטוי גם בלחימה בשטח, המתאפיינת בנקודת הזמן הנוכחית בהסלמה (לשם המחשה, במסגרת הלחימה הזאת נוספו בשבוע האחרון למל"ט האיראני ולמטוס הישראלי גם מטוס רוסי ומסוק תורכי שהופלו בסוריה). ברקע נמצאת גם היוזמה הרוסית לכינוס ועידת סוצ'י (30 בינואר), שהוקדשה לניסוח הצעה לחוקה החדשה. המסמך בעל 12 העקרונות שהוצג בוועידה רחוק מלרצות את כלל הצדדים, וביניהם גם האיראנים, כאשר אחד העקרונות שנקבעו קורא ל"הוצאת כלל הכוחות הזרים מסוריה" (קרי, גם הוצאת האיראנים ושלוחיהם). המהלך הזה היה מתואם עם וושינגטון וכלל סיכום לפיו שליח האו"ם לסוריה, סטפן דה מיסטורה, הוא שיוביל את הוועדה שתעסוק בעיצוב החוקה לאור ההבנות שגובשו בסוצ'י. כל זה מצטרף לעמדתה זה מכבר של רוסיה, להפוך את סוריה לפדרציה רופפת כפתרון מועדף להסדר עתידי, ומבטא מציאות בעייתית עבור איראן. אין פלא שאפשר לראות בפעולה האיראנית לאחרונה גם ניסיון להגדיר כללי משחק מול רוסיה ולא רק מול ישראל, ולמצב את איראן כשחקן מרכזי שיש לקחת בחשבון את העמדות והאינטרסים שלו, גם בעיצוב הסדר העתידי בסוריה.

משמעויות והמלצות

נראה כי ישראל ואיראן אינן מעוניינות בהסלמה רחבה. האירוע המיידי הכול חרף ההתעסקות התקשורתית המתמשכת בו. ישראל, שאיננה מקבלת את ההתבססות האיראנית בסוריה, הבהירה נחישות בתגובה על חציית מה שנתפס על ידה כ"קווים אדומים", הגם שלא הוגדרו במדויק. גם אם נראה שאלמלא הפגיעה במטוס הישראלי האירוע היה מצומצם יותר, הרי שברור כי ישראל סימנה רף גבוה יותר של תגובות אפשריות לעתיד. ישראל, מכל מקום, מתמודדת עם מציאות חדשה שיכולה להתאפיין בדינמיקה מתמשכת של "הליכה על הסף" אל מול האיראנים, המחייבת בחינה מתמשכת של מהלכיה שמא תעבור את הסף ותגיע לעימות רחב עם איראן.

לצד הצורך להפגין נחישות ישראלית צבאית ככל שיידרש לבלימת ההתבססות האיראנית בסוריה, ראוי להכיר בכך כי המהלכים הצבאיים לבדם, על אף חשיבותם המיידית, אינם יכולים להיות פתרון לטווח הארוך. ראוי לפעול במקביל בערוצים מדיניים ובכלל זה, העמקת הדילוג עם הגורמים המשתתפים במסלולים השונים להסדרה בסוריה, ובראשם רוסיה; העמקת השיח עם ארצות הברית לגבי התמודדותה עם ההשפעה האיראנית באזור, כמו גם לגבי השתלבותה בדילוג על הסדרה עתידית בסוריה, ומניעת המאמץ האיראני המסתמן להישאר בשטח לאורך זמן. בהקשר זה יש לישראל אינטרס לעודד שיתוף פעולה אמריקאי-רוסי בתהליך ההסדרה בסוריה.

על ישראל לקחת בחשבון כי הזירה הסורית היא פרויקט רוסי חשוב לנשיא פוטין, שמעורב בו עמוקות, ואין בכוונתו לאפשר לו להיכשל. בנסיבות אלה, יש לבחון את ההשלכות של האירוע במספר היבטים: הרגישות הרוסית לפגיעה בכוחותיהם, כפי שמוזכר בהודעת משרד החוץ הרוסי שאין זה מקובל עליהם שכוחותיהם מאוימים; והאפשרות שמערכות ההגנה האווירית שנפגעו בסוריה תוחלפנה על ידי רוסיה במערכות מתקדמות יותר שתקשינה על פעילות חיל-האוויר הישראלי. גם מבחינה זאת חשוב הדיאלוג הישראלי-רוסי.

לבסוף, יש להיערך לפעולה איראנית מאוחרת יותר שעשויה להגיע כתגובה למכה שהאיראנים ספגו בסוריה.